

INTERNET I DRUŠTVENE MREŽE: MOĆ UMREŽENIH DRUŠTVENIH POKRETA

Rezime

Informatičko društvo zahteva i nove mehanizme kontrolisanja vlasti i nepravde u cilju efikasnosti. Društvene mreže predstavljaju moćne alate savremenog doba čija je upotreba doprinela jačanju građanske svesti o širenju uticaja posredstvom njihovih platformi. Na mnogim primerima u svetu pokazano je kako su se ljudi posredstvom društvenih mreža okupili i organizovali na proteste u cilju ostvarivanja osnovnih građanskih prava. Internet sfera omogućila je pojavu umreženih društvenih pokreta koji su se pokazali veoma efikasnim za ostvarivanje zajedništva, odnosno pokretanja, okupljanja i organizovanja raznih društvenih pokreta u svrhu rešavanja značajnih problema i zastupanja interesa građana. Jedan od osnovnih ciljeva u ovom radu je ukazati na demokratski potencijal Interneta i društvenih mreža. U radu su najpre prikazana neka od prethodnih istraživanja u vezi sa tematikom rada, zatim su predstavljeni i analizirani značajni primeri umreženih društvenih pokreta u svetu.

Ključne reči: Internet, društvene mreže, umreženi društveni pokreti, pobuna, demokracija

UVOD

Umrežavanje ideja, misli, stavova, postoji kroz istoriju vekovima unazad. Sa pojavom artikulisanog govora, mogu se označiti rani oblici povezivanja i umrežavanja ljudi kroz istoriju čovečanstva. Određenjem ljudskog bića kao „*Homo sapiens-a sapiens-a*“ – *veoma razumnog čoveka*, stvoren je uslov za uspostavljanje racionalnih ljudskih korelacija. „Čovek je razumno biće, ali samo ako informacije deli, dopunjava, proširuje i bogati u dodiru sa drugim pojedincima i grupama (Bjelica i Jevtović, 2006: 196). Razmena informacija dobija pravi smisao i veliki značaj otkrićem medija, najpre štampanih,⁸ zatim elektronskih (radio i televizija), i najzad, novih ili Internet medija baziranih na informaciono komunikacionim tehnologijama.

⁷ gc.nikola.dojcinovic@filfak.ni.ac.rs

⁸ Izum štamparstva predstavlja jedan od najepohalnijih i najdalekosežnijih događaja u istoriji ljudske kulture i civilizacije uopšte. (...) Gutenberg je prvu štamparsku presu izradio u Štrasburgu 1441. godine, ali je prvu štampariju osnovao u rodnom gradu Majncu 1448. godine (Bjelica i Jevtović, 2006: 22–23).

U XX veku,⁹ dolazi do nastanka informatičke civilizacije, u kojoj je promenjen način komunikacije, rada, obrazovanja, razonode, informisanja..., na globalnom nivou. Mark Poster ističe da su tehnički napredna društva doživela duboku transformaciju kulturnog identiteta, odnosno da novi mediji, poput kompjutera, tvore nove identitete (Đorđević, 2008: 540). Komunikacija i informacija poprimaju nove dimenzije u novom tehnološkom okruženju. Autor Štavljanin navodi kako je tehnologija transformisala karakter informacija i telekomunikacija, kao i to da smo danas svedoci konvergencije telekomunikacija, kompjuterskih tehnologija i medija, a objedinjuje ih, odnosno integriše digitalna tehnologija. Autor ističe i da digitalna tehnologija omogućava i da se pohrani neograničena količina informacija, zatim prenese, prikupi i koristi na nove načine, omogućavajući povezivanje doma, radnog mesta i biznisa u globalnu informacionu mrežu. Štavljanin izdvaja i ideju Keyvina Keli-ja (Kelly) prema kojoj je *univerzum – zapravo – kompjuter* (Štavljanin, 2013: 22). Otkriće kompjutera podrazumevalo je i osnovu za pokretanje Interneta i društvenih mreža u okviru svetske globalne mreže. Zatim je, usavršavanjem e-mreže i alata u okviru društvenih mreža, velikom brzinom došlo do transformacije informacije, komunikacije i medija. Struktura umreženog društva osnažila je sa pojavom i razvojem društvenih mreža koje su se pokazale kao veoma efikasno sredstvo za pokretanje raznih pobuna. Društvene mreže predstavljaju onlajn (engl. online) platforme čija je osnovna svrha umrežavanje ljudi i pravljenje komunikacionih mreža, u okviru kojih se mogu diferencirati razne ljudske skupine. Na taj način društvene mreže doprinose i društvenoj integraciji, odnosno integraciji ljudi sa sličnim interesovanjima. Na mnogim primerima u svetu pokazano je kako su se ljudi posredstvom društvenih mreža okupili i organizovali za proteste u cilju ostvarivanja osnovnih građanskih prava. Društvene mreže se mogu označiti kao globalne e-zajednice koje povezuju ljude na planetarnom nivou i predstavljaju moćan alat za društveno delanje, širenje stavova, ideja i uticaja. Posredstvom društvenih mreža, korisnici kreiraju sopstvene komunikacione mreže sastavljene od prijatelja/pratilaca sa kojima najčešće obavljaju interakciju na mrežama. Zatim se razvijaju uže komunikacione mreže bazirane na alatima poput Fejsbuk grupe, stranice, grupnog četa (engl. chat) itd., u svrhu umrežavanja ljudi sa zajedničkim stavovima, ciljevima, opredeljenjima, interesima. S obzirom na to da su društvene mreže omogućile prostor za participaciju običnim građanima, mogu se odrediti i kao moćni alati savremenog doba koji su doprineli jačanju građanske svesti o širenju uticaja posredstvom njihovih platformi. Mnogi društveni pokreti, koji su postigli značajne rezultate u svetu, osnovani su upravo preko društvenih mreža. Neki od značajnijih primera umreženih društvenih pokreta biće predstavljeni u ovom radu.

⁹ Prema Kastelsu, revolucionarna promena koja se odigrala na polju mikroelektronike i informaciono komunikacionih tehnologija, nakon 70-ih godina XX veka, dovela je do ključnih promena celokupnog ljudskog društva, gradeći novu društvenu strukturu – umreženo društvo (Castells prema Petrović, 2007: 171).

ISTORIJA INTERNETA I POČECI INFORMATIČKE CIVILIZACIJE

Period XX veka, u kome je došlo do značajnih otkrića u tehnološkom smislu, može se odrediti kao revolucionaran. Era trećeg talasa, prema Alvinu Tofleru, započeta je oko 1955. godine, u deceniji koja je očevidac širokog uvođenja računara. Tofler dalje navodi da je u toj deceniji treći talas¹⁰ počeo da dobija na snazi najpre u SAD-u, a zatim stiže u Veliku Britaniju, Francusku, Švedsku, SR Nemačku, Sovjetski Savez i Japan (Tofler, 1983: 32). Međutim, trebalo bi napomenuti da su počeci kompjutera vidljivi mnogo pre početka trećeg talasa, još krajem XIX veka. Bjelica i Jevtović navode da je američki biro za popise još 1890. godine imao adaptirane električne tabulatore Hermana Holrita, osnivač firme koja 1911. godine prerasta u *Kompaniju za računare, tabulatore i ploče*. Zatim, navode autori, juna 1940. godine vlasnik restorana *J. Lyons and C.O* u Londonu stvorio je prvi kompjuter namenjen komercijalnoj upotrebi, popularno nazvan *Lav*, ali su ga ratni sukobi i nedostatak novca prekinuli u daljim proučavanjima (Bjelica i Jevtović, 2006: 196–197). Ipak, kompjuter koji je otvorio put informatičkoj civilizaciji, i koji sadrži komponente nalik današnjem kompjuteru, otkriven je 1965. godine. Bjelica i Jevtović ističu da je razvojni zakon informatičke revolucije definisao Gordon Mur 1965. godine, otkrićem kompjutera čiji je mozak sistema činio hardver (engl. hardware – „gvožđurija“) koji sadrži ulaznu jedinicu, izlaznu jedinicu, centralnu procesnu jedinicu – procesor i skladištenje podataka (Hard Disk, Floppy Disk, CD ROM) (Bjelica i Jevtović, 2006: 197).

Ubrzo nakon pojave kompjutera kojim je označena informatička revolucija, dolazi do pojave Arpanet-a, preteče današnjeg Interneta. Bjelica i Jevtović navode da su 1969. godine naučnici izveli prvu probu Arpanet-a (Advanced Research Project Agenci), telematske mreže koja je preteča današnjeg Interneta, poslavši poruku od Univerziteta Kalifornije do Stanfordovog istraživačkog instituta u Njujorku (Bjelica i Jevtović, 2006: 199). Dakle, do 1970. godine došlo je ključnih tehnoloških otkrića, čime su stečeni i uslovi za dalji napredak kompjutera i mreže. Revolucionarnim razvojem je tehnologija krenula već na početku nove decenije, pa je tako 1970. godine došlo do mikroelektronske revolucije. Prema Kastelsu (Manuel Castells) mikroelektronska revolucija je predstavljala temelj nove tehnološke paradigme, konsolidovane 1970. najpre u SAD, zatim i u drugim zemljama čime je započeto informatičko doba (Castells, 2004: 26). Otkrićem mikroprocesora, koji je omogućio pojavu i masovnu upotrebu personalnih računara, otvoren je put nastanku digitalno umreženog društva. Zatim su svi uslovi bili ispunjeni 1990. godine, pojavom „World Wide Web“ servera, odnosno svetske mreže. Kako Kastels navodi, od nastanka „World Wide Web-a“ raste potreba društva za umrežavanjem svega, koja je podjednako prouzrokovana potrebama poslovnog sveta i potrebama šire javnosti za građenjem sopstvenih komunikacionih mreža. (...) „Internet

¹⁰ Prema Alvinu Tofleru, era prvog talasa započela je 8000. godine pre nove ere i trajala negde do 1650–1750. godine nove ere. Zatim je, od tada, industrijskom civilizacijom nastupio drugi talas (Tofler, 1983: 32).

predstavlja osnovno komunikaciono tkanje u našem životu, kada je reč o poslu, privatnim vezama, društvenom umrežavanju, informacijama, zabavi, javnim službama, politici i religiji“ (Castells, 2014: 90, 93).

Samo dve godine od osnivanja „World Wide Web-a“ došlo je i do pojave prvih novina na mreži. Autor Gocini ističe da je u proleće 1992. godine *Chicago Tribune* prvi objavio elektronsko izdanje dnevnika (online). Autor dalje navodi da prve onlajn novine, koje su se zadovoljavale time da budu prosta elektronska kopija štampanog izdanja, ubrzo su zamenjene mnogo samostalnijim sajtovima, sa člancima, izvorima, priložima, tempom ažuriranja vesti koji se razlikuju od običnih novina i sve većem razvoju *interaktivnosti*. Zatim, za sedam godina na Mreži je već bilo 3600 listova (Gocini, 2001: 413–414).

U istoj deceniji, ubrzo nakon osnivanja „WWW“ servera došlo je i do otkrića prve društvene mreže 1997. godine. Prema Bojdu i Elisonu, prva društvena mreža je bila Siks Digris (SixDegrees), pokrenuta 1997. godine. (Boyd, Ellison prema Grgić, Mučnjak, 2015: 233). Međutim, autori Jacinta Grbavac i Vitomir Grbavac navode da je Siks Digris mreža prestala sa radom 2000. godine. Prema njenom utemeljivaču, mreža je prestala sa radom jer je bila ispred svog vremena i nije naišla na interes javnosti, zbog činjenice da u tom periodu još nije bilo dovoljno onlajn korisnika (Grbavac, Grbavac, 2014: 211). Ipak, upravo u tom periodu je počeo da raste broj onlajn korisnika na globalnom nivou. Internet mreža i personalni računari su postali sve dostupniji građanima. Masovnu proizvodnju računara, pratilo je i sniženje cene računara na tržištu, te je veliki broj domaćinstava već na početku XXI veka imalo personalne računare u svojim domovima. Osnivanjem društvene mreže Maj Spejs (My Space) 2003. godine i Fejsbuk (Facebook) 2004. godine, društvene mreže ubrzo postaju najpopularniji alati na Internetu širom sveta. Broj korisnika, naročito na društvenoj mreži Fejsbuk, rastao je velikom brzinom, a prema podatku koji je osnivač mreže Mark Zakerberg (Mark Zuckerberg) objavio juna 2017. godine, Fejsbukova zajednica je brojala dve milijarde članova (Vajdijanatan, 2018: 15). Do danas je Fejbuk održao veliku popularnost u svetu, a pored Fejsbuka, naročito popularne društvene mreže danas su i Tviter (Twitter - osnivan 2006. godine), Instagram (osnivan 2010. godine), Pinterest (osnivan 2010. godine), Linkdin (osnivan 2002. godine) i TikTok (osnivan 2016. godine).

„Eru trećeg talasa *informatičke civilizacije* karakteriše umreženo i fluidno društvo u kojoj su znanje, informacija i mreže odlučujući faktori razvoja. Identiteti postaju otvoreni, pluralni, transnacionalni, transkulturni, globalni“ (Mitrović, 2011: 182, 183). Sa razvojem društvenih mreža informatička civilizacija i era trećeg talasa dobija punu snagu. Društvene mreže su omogućile slobodan protok informacija i prostor za ravnopravno učestvovanje svih građana. Posredstvom društvenih mreža je omogućena vidljivost stavova pripadnika različitih nacija i kultura, odnosno omogućena je polemika o globalnim problemima, kao i integracija istomišljenika u cilju ostvarivanja zajedničkih interesa i potisnutih prava od strane državnih moćnika.

DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA O DEMOKRATSKOM POTENCIJALU DRUŠTVENIH MREŽA

Društvene mreže otvaraju prostor mladima za participaciju u društvena i politička zbivanja. Građani mogu biti društveno angažovani kroz komentarisanje, objavljivanje stavova na svojim profilima, kreiranje raznih grupa/stranica iz sfere interesovanja ili u cilju rešavanja određenog društvenog problema. Društvene mreže su se pokazale veoma efikasnim i kada je pitanju osnivanje društvenih pokreta u cilju širenja društvene svesti i rešavanja značajnih problema. „Novija istraživanja interneta i internet-skih društvenih mreža pokazuju kako ove tehnologije i mediji omogućuju veći nivo participativnih praksi i aktivnosti korisnih za zajednicu (Boyd, 2010; Ellison i sur., 2011; Hampton i Wellman, 2002; Pasek i sur., 2006; Quintelier i Vissers, 2008; Rainie i Smith, 2012; Shah, Cho, Eveland i Kwak, 2005)“ (Krolo i Puzek, 2014: 387). U okviru Internet sfere omogućena je participacija građana u važne društvene tokove i probleme, čime je naročito popularizovan koncept građanskog novinarstva. Autori navode da „dosadašnja istraživanja, koja gledaju razne razine i oblike socijalnosti putem internetskih društvenih mreža, zaključuju kako dolazi do povećane komunikacije i interakcije, odnosno da se razina socijalnosti prema raznim parametrima povećava, nikako smanjuje (Boyd, 2007; Boyd i Ellison, 2007; Ishii, 2006; Valenzuela, Park i Kee Kerk, 2008; Vissers i sur., 2012)“ (Krolo i Puzek, 2014: 386).

Postavlja se pitanje i koja starosna grupa u najvećoj meri koristi društvene mreže u svrhu organizovanja umreženih društvenih pokreta i rešavanja problema. Polazeći od pojma „digitalni domorodci“¹¹ koji određuje autor Mark Prenski, jasno je da je dominantna upotreba društvenih mreža među mlađim generacijama. Ovu tvrdnju potvrđuje i Manuel Kastels u knjizi „Mreže revolta i nade – društveni pokreti u doba Interneta“, ističući da se komunikacijski potencijal društvenih mreža disproporcionalno nalazi u rukama mlađih grupa stanovništva (uglavnom 16-34 godine), onih koji poseduju tehničke veštine u digitalnoj komunikaciji i koji su skloniji pobuni protiv onoga što vide kao nepodnošljiv društveni poredak. Kastels zaključuje i da je prisustvo na društvenim mrežama način života najvećeg dela mlade populacije na planeti, i koristi se za raznorazne svrhe i u najrazličitijem opsegu ljudskih aktivnosti – i zato, kada protestuju, oni to čine na društvenim mrežama, koje i inače nastanjuju (Castells, 2018: 192–193).

U nastavku izdvajamo još jedno od istraživanja koje ukazuje na široku upotrebu Interneta i konkretno društvene mreže Fejsbuk među mladima. Grupa autora, koja je sproveda istraživanje među mladim studentima novosadskih fakulteta na temu korišćenja interneta i Fejsbuka, zaključila je na osnovu dobijenih rezultata da je Internet postao sastavni deo medijske svakodnevice mladih. „Mladi odrastaju uz internet i svakodnevno su na mreži. Pogled na sadržaj korišćenja interneta (sadržaje koji se koriste na

¹¹ Mark Prenski pod digitalnim domorodcima podrazumeva generacije rođene u već stvorenom digitalnom okruženju koje oni doživljavaju prirodno, za razliku od digitalnih imigranata pod kojim Prenski podrazumeva starije generacije koje se prilagođavaju novom digitalnom okruženju (Šmakić, 2016: 1335).

Internetu) pokazuje da više od polovine ispitanika (55%) koristi internet za komunikaciju (Šćepanović i sar., 2011: 137).

Autor Stojadinović navodi da raste broj empirijskih istraživanja o odnosu Interneta i demokratije ili o uticaju Interneta na demokratiju. Autor ističe da novija istraživanja uglavnom pokazuju statistički značajnu korelaciju između stavova o upotrebi Interneta i demokratskih stavova. Takođe, istraživanje koje su sproveli Espinar Ruiz i Gonzales-Rio među španskom omladinom potvrdilo je statistički značajnu korelaciju između većeg korišćenja Interneta i političke participacije, kako na mreži tako i van nje (Stojadinović, 2017: 501).

MOĆ UMREŽENIH DRUŠTVENIH POKRETA

Internet i društvene mreže otvorile su značajne mogućnosti građanima u cilju debatovanja i borbe za ostvarivanje prava. Posredstvom umreženih društvenih pokreta građani zauzimaju ulogu kontrolora institucija i vlasti. U tom smislu jača i demokratska uloga, a pitanje uspeha umreženih društvenih pokreta zavisi od spremnosti na snažno angažovanje svakog od članova organizacije. Kastels navodi da umreženi društveni pokreti predstavljaju nove oblike demokratskih pokreta, pokrete koji rekonstruišu javnu sferu u prostoru autonomije sagrađene oko interakcije između lokalnih mesta i internet mreža, pokrete koji eksperimentišu s kolektivnim donošenjem odluka i rekonstruisanjem poverenja kao osnovu za saradnju između ljudi (Castells, 2018: 265). Dakle, za uspeh umreženog društvenog pokreta neophodna je sklonost ka kolektivnom radu, kao i poverenje između članova.

Osnovna svrha osnivanja umreženih društvenih pokreta je borba za demokratskost i jednakost svih građana. Motiv društvenih pokreta nije određen kapitalnim interesom, odnosno profitom – „Oni akcenat stavljaju na protivrečnost između građanske demokratije i grada ponuđenog na prodaju onome ko da najviše“ (Castells, 2018: 255–256). Jedna od veoma značajnih karakteristika umreženih društvenih pokreta je odvojenost od državnih institucija i njihove kontrole. Građani svojevolljno formiraju društvene pokrete, odvojeno od državnog sistema i nametanja volje moćnika. Kastels ističe da svoju ulogu protivteža moći društveni pokreti obavljaju najpre tako što se formiraju procesom autonomne komunikacije, mimo kontrole od strane onih koji drže institucionalnu moć. S obzirom na to da su masovni mediji uglavnom pod kontrolom vlade i medijskih korporacija, komunikacijska autonomija se u mrežnom društvu prvenstveno gradi na internet mrežama i platformama bežične komunikacije. Kastels ističe i da digitalne društvene mreže omogućavaju potpuno neometano donošenja odluke i koordinisanje akcije (Castells, 2018: 27).

U savremenom globalno umreženom društvu mreže su postale dominantan instrument za sprovođenje moći. Prednost umreženih društvenih pokreta, u odnosu na društvene pokrete pre razvoja Interneta, je u mo-

gućnosti globalne saradnje i umrežavanja više društvenih pokreta. Na taj način, umreženi društveni pokreti ne jaćaju samo brojćano, već i strateški u svrhu realizacije akcija koje promovišu zajednićke teŹnje na globalnom nivou. „*Oni su umreŹeni u mnogobrojne oblike*. Korišćenje interneta i mobilnih komunikacionih mreŹa predstavlja suštinsko obeleŹje, ali umreŹena forma je multimodalna. (...) MreŹe se uspostavljaju unutar pokreta, s drugim pokretima širom sveta, s internet blogosferom, s medijima i s društvom u celini (Castells, 2018: 213).

Svrha umreŹenih društvenih pokreta je da nadjaća institucionalne mreŹe oslobađajući se njihovog uticaja i cilja da manjina upravlja na način kojim sprovodi sopstvene interese. Kastels navodi da ako se moć sprovodi programiranjem mreŹa i prespajanjem s mreŹe na mreŹu, onda se protivteŹa moći, kao namerni pokušaj promene odnosa moći, izvodi reprogramiranjem mreŹa oko drugaćijih interesa i vrednosti, odnosno ometanjem dominantnih skretnićara i preusmeravanjem na mreŹe otpora i društvenih promena (Castells, 2018: 27).

Upravo su društvene mreŹe otvorile prostor za realizaciju građanskih akcija, koje se pokreću u svrhu realizovanja interesa većine - građana. Potencijal društvenih mreŹa se ogleda u mogućnosti umrežavanja ljudi bez prostorno-vremenskih ogranićenja, posredstvom otvorenih ili zatvorenih grupa. Mnogi društveni pokreti su posredstvom organizacije na društvenim mreŹama omeli rad drŹavnih institucija, zasnovan na sprovođenju politike koja ne zastupa javni interes. U prilog prethodne tvrdnje i moći društvenih mreŹa izdvajamo zapaŹanja autora Sakovića i Terzića. Autori navode kako je zahvaljujući velikoj propusnoj moći informacija na internetu, upotreba društvenih mreŹa dotakla sve bezbednosne aspekte jedne zemlje i opasno ugrozila: diplomatske aktivnosti; obaveštajne i kontraobaveštajne mere; razmenu informacija i saradnju u oblasti bezbednosti i odbrane na regionalnom i međunarodnom nivou; psihološko-propagandne i izviđaćke aktivnosti; određena dejstva u sajber prostoru i zaštitu od dejstava u sajber prostoru; zaštitu infomacija od strategijskog znaćaja; informisanje i strateške komunikacije; zaštitu ekonomskih i energetskih kapaciteta; jaćanje nacionalnih i zajednićkih vrednosti (razvoj osnovnih ćelija društva kroz obrazovanje, kulturno uzdizanje i promovisanje zajednićkih vrednosti); zaštitu kritiće infrastrukture; civilno-vojnu saradnju na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou; konvencionalna borbena dejstva (od pešadijskih do protivteroristićkih dejstava); specijalna dejstva i druge akcije (Saković i Terzić, 2018: 328).

ZNAĆAJ INTERNETA I UMREŹENIH DRUŠTVENIH POKRETA

U ovom delu rada ćemo teorijske tvrdnje dokazati na primerima. U nastavku će biti izdvojeni znaćajni primeri umreŹenih društvenih pokreta i organizacija u okviru kojih su građani sprovodili aktivnosti posredstvom Interneta i društvenih mreŹa.

Poćetak uspona umreŹenih društvenih pokreta desio se je samo nakon par godina od osnivanja najpoznatijih društvenih mreŹa. Kastels iz-

dvaja poglavlje u knjizi „Uvertira za revoluciju: *Gde je sve počelo*“ u kome piše o počecima umreženih društvenih pokreta. Kao primer početaka autor navodi događaje u Tunisu i na Islandu, i naglašava da su političke pobune u obe zemlje, u periodu između 2009. i 2011. godine, transformisale institucije vlasti (Castells, 2018: 36).

Tunis: borba za dostojanstvom

Jedan od značajnih primera u kome su društvene mreže odigrale veliku ulogu u borbi za dostojanstvom i ljudska prava, dogodio se je u Tunisu. Kastels navodi da je sve počelo u malom siromašnom gradu Sidi Buzidu u centralnom delu Tunisa, gde će slučaj dvadesetšestogodišnjeg uličnog prodavca voća Muhameda Buazija ostati istorijski zapamćen. Naime, njegovo samospaljivanje ispred zgrade vlade 17. decembra 2010. godine, Kastels opisuje kao očajnički protestni vapaj protiv poniženja koje je osetio nakon što mu je lokalna policija ponovo oduzela voće i povrće sa štanda kada je odbio da plati mito. Zatim, nakon nekoliko sati nakon Muhamedovog samospaljivanja, stotine mladih koji su pretrpeli slična iskustva od strane vlasti organizovali su protest ispred iste zgrade. Muhamedov rođak Ali je snimio protest i video distribuirao preko interneta. Za nekoliko dana, demonstracije su počele širom zemlje, kao i u prestonici Tunisa, uprkos žestokoj represiji policije, koja je ubila najmanje 147 osoba i povredila na stotine (Castells, 2018: 37-38). Osnovno sredstvo za pozivanje na protestnu akciju bile su društvene mreže, dok su ključne aktivnosti u cilju omasovljenja protesta vodili uglavnom obrazovani mladi ljudi. Kastels navodi da je širenje video-snimaka protesta i policijskog nasilja preko interneta¹² pratilo pozivanje na akciju na ulicama gradova širom zemlje počev od provincijskih gradova pa do same prestonice Tunisa: „Spona između besplatne komunikacije na Fejsbuku, Jutjubu i Tviteru i osvajanja gradskog prostora stvorila je hibridni javni prostor slobode, koji je postao glavna karakteristika tuniske pobune i nagovestila pokrete koji će nastati u drugim zemljama“ (Castells, 2018: 38).

Primer Muhameda Buazija ostaće istorijski zabeležen kao simbol pobune protiv nepravde i diktatorskih režima. Muhamed je bio i pokretač omladine, kao i starijih stanovnika Tunisa, da zajedničkim snagama iskažu bunt i nezadovoljstvo režimom. U tome su im značajno pomogle društvene mreže koje su učinile da protesti budu omasovljeni i vidljivi širom Tunisa. Kastels zaključuje da na primeru Tunisa nalazimo značajnu konvergenciju tri različita elementa: postojanje aktivne grupe nezaposlenih diplomaca koji su predvodili pobunu, zaobilazeći bilo kakvo formalno, tradicionalno vođstvo; prisustvo snažne kulture sajberaktivizma; relativno visoka stopa raširenosti upotrebe interneta, uključujući priključke, škole i internet kafee (Castells, 2018: 43).

¹² „Al Džazira je čak napravila komunikacijski program kojim su mobilni telefoni mogli da se direktno povežu na Al Džazirin satelit, bez potrebe za nekom sofisticiranom opremom. Tviter je takođe odigrao bitnu ulogu u raspravljanju o događajima i koordinisanju delovanja. Demonstranti su na Tviteru koristili haštag #sidibouid kako bi raspravljali i komunicirali, čime je kreiran indeks za tunisku revoluciju“ (Castells, 2018: 42).

Na primeru Islanda je takođe pokazano kako su Internet, i konkretno društvena mreža Fejsbuk, bili dominantni alati za omasovljenje protesta koji su ishodovali velikim društvenim promenama u korist građana i zajednice. Pokretač protesta na Islandu bio je gitarista Hordur Torfason kome se je kasnije, nakon objavljivanja video snimka na Internetu, priključio veliki broj ljudi. Kastels navodi da je gitarista 11. oktobra 2008. godine sa gitarom u ruci ispred zgrade Altinga (Islandskog parlamenta), u Rejkjaviku svoj bes prema „banksterima“ i njihovim servilnim političarima pretočio u pesmu. Neko je snimio scenu i video postavio na Internet, a u roku od nekoliko dana hiljade ljudi je protestovalo na istorijskom trgu Asturvotur. Uloga Interneta i mreža je bila od presudnog značaja, delom zato što 94 odsto Islandana ima Internet, a njih dve trećine su korisnici Fejsbuka (Castells, 2018: 47).

Kao i na prethodnom primeru (protesti u Tunisu) motiv protesta je bio nezadovoljstvo vladajućom politikom, odnosno stavljanje ličnih interesa političara ispred interesa naroda. Međutim, dok je na protestima u Tunisu osnovni cilj bio borba za demokratiju i osnovna ljudska prava, osnovni motiv protesta na Islandu bio je nezadovoljstvo vođenja ekonomije od strane političara:

„Među uzrocima ovog neobičnog pokreta javnog mnjenja bile su mere štednje koje je odgovorno sprovela socijaldemokratska vlada kako bi obnovila privredu; zatim, proevropski stav vladajuće koalicije, za razliku od nacionalističkih, ksenofobičnih stavova tradicionalnih islandskih partija; te nezadovoljstvo većine stanovnika zbog lične duboke zaduženosti usled hipotekarne krize i neefikasnosti vlade u rešavanju dužničke krize“ (Castells, 2018: 54-55).

Kroz oba primera se može videti da je Internet pozitivno uticao na mobilizaciju građana u cilju sprovođenja aktivnosti u interesu građana. „U oba slučaja, mobilni telefoni i društvene mreže na internetu odigrali su veliku ulogu u širenju slika i poruka koje su mobilisale ljude (...) U Tunisu je ustanovljena demokratija. Na Islandu je ustanovljen novi ustavni poredak, koji je pomerio granice predstavničke demokratije, a novi paket ekonomskih sistemskih rešenja sproveden je u praksi“ (Castells, 2018: 56).

11. septembar – teroristički napad

U terorističkom napadu 11. septembra 2001. godine građani su imali važnu ulogu, najpre u izveštavanju o samom događaju. Autorka Krstić navodi da su mnogi građani, 11. septembra 2001. godine, bili svedoci terorističkih napada na Njujork, a njihove priče, slike i video-snimci postali su veoma važan deo izveštavanja o događajima iz tog perioda (Krstić, 2011: 101). S obzirom na to da je period na početku XXI veka označio uspon kompjuterske tehnologije, mobilnog telefona i Interneta, naročito u SAD-u, građani¹³ su aktivno prikupljali materijal, pravili fotografije i video

¹³ „Nacionalni muzej sećanja na 11. septembar pokrenuo je veb sajt *Make History* na kojem se nalazi kolekcija prisećanja, fotografija i audio i video zapisa koje su napravili građani i

snimke. Mnogi građani su materijal delili sa profesionalnim medijima koji je bio i distribuiran od strane medija. Na taj način, teroristički napad 11. septembra je značajno uticao i na popularizovanje koncepta građanskog novinarstva. Takođe, mnogi građani su direktno zauzeli ulogu izveštača, pišući blogove.

Iako je u radu fokus na prednosti Interneta i društvenih mreža, razmatrajući o terorističkom napadu 11. septembra, neophodno je istaći i posledice upotrebe multimedijalnih formata od strane masovnih medija, koje se ne mogu odrediti kao pozitivne. Jazić navodi, prema Šćepanoviću, da su mediji u SAD-u kombinovanjem slike, zvuka i naracije uticali na stvaranje podele između „nas“ i „njih“, odnosno dobra i zla. Rat protiv terora je predstavljen kao rat za demokratiju i slobodu. Autor dalje navodi da, kao i u slučaju potrošačkog društva i konzumerizma, običnom građaninu je rat predstavljen na estetski dopadljiv i spektakularan način. Napad na SAD je predstavljen kao moralna nepravda, što je podstaklo običnog građanina na osećanje da je osveta legitiman i pravedan cilj. Sa druge strane, autor ističe da su se i teroristi služili prikazivanjem sebe, kroz masovne medije, kao zaštitnici tradicionalnih vrednosti od nastraja kulture Zapada, prikazivajući sebe kao skromne, odnosno predstavnike „dobra“ bez obzira na razaranja koja su izazvali (Jazić prema Šćepanović, 2012: 534–535).

Egipatska revolucija – 25. januar

Egipatska revolucija je takođe velikim delom organizovana posredstvom društvene mreže Fejsbuk. Povelj su je mladi ljudi, na osnovu nezadovoljstva vladajućim režimom i brojnih kriza izazvane politikom koja nije zastupala interese građana. Fejsbuk je bio osnovni alat posredstvom kojeg su se okupili i organizovali ljudi za pokretanje revolucije. „Rođen je *Omladinski pokret 6. April (6 April Youth Movement)*, koji je napravio Fejsbuk grupu sa 70.000 pratilaca“ (...) Autor navodi da je revolucija 25. januara potekla iz duboke represije, nepravde, siromaštva, nezaposlenosti, seksizma, ismevanja demokratije i policijske brutalnosti. Prethodili su joj politički protesti (posle nameštenih izbora 2005. i 2010. godine), borba za prava žena i za prava radnika (Castells, 2018: 61).

Osnivana grupa na Fejsbuku je imala funkciju da prikupi ljude i organizuje mesto i vreme protesta, nakon čega su se ljudi okupljali u *offline* sferi i izražavali nezadovoljstvo. Energija mladih ljudi okupljenih posredstvom virtuelne zajednice Fejsbuka, ispoljena je na trgu Tahrir u Kairu 25. januara. Kastels navodi da je omladina protestovala zajedno sa mnogim drugim grupama koje su se, takođe, pojavile na Internetu. Najistaknutija među ovim inicijativama jeste mreža stvorena oko Fejsbuk grupe „Svi smo mi Kalid Sed“. Grupa je bila organizovana u znak sećanja na mladog aktivistu koga je policija na smrt pretukla u sajberkafeu „Aleksandrija“ 2010. godine, nakon što je distribuirao video koji je razotkrio korupciju policajaca. Osnivač grupe je bio Vael Gonem (Vael Ghonim), mladi izvršni

profesionalni fotografi. Fotografije su poredane na vremenskoj osi, a uz svaku fotografiju stoji i sadašnji izgled lokacije snimljen uz pomoć *Google Street View*“ (Bogdanović, 2013: 73).

direktor kompanije „Google“, kojoj se je pridružilo na desetine hiljada ljudi u Egiptu i širom sveta. Kastels navodi i da se procenjuje da je u periodima protesta demonstriralo više od dva miliona ljudi na Trgu Tahrir (Castells, 2018: 61-63). Iz ovog primera se može videti da je moć Fejsbuka i drugih društvenih mreža u mogućnosti globalnog okupljanja i umrežavanja članova – istomišljenika. Na taj način društveni pokreti koji se pokreću oko tema značajnih na globalnom nivou, mogu dobiti podršku bez obzira na prostornu, nacionalnu, kulturnu ili religijsku pripadnost. Takve grupe mogu poslužiti i kao upozorenje pripadnicima drugih zemalja da se slični primeri mogu dogoditi i u njihovoj zajednici. „Kastels naglašava da ljudi prevazilaze strah zajedništvom, ali da je preduslov okupljanja snažna motivacija, odnosno dobra priprema za okupljanje u urbanom prostoru“ (Bajić, 2018: 147).

Društvene mreže su doprinele revolucionarnim promenama osnivanjem umreženih društvenih pokreta. Na primerima je pokazan potencijal sajber prostora u okviru kog su organizovani mnogi protesti koji su ishodovali rezultatima u korist građana i pravde. Kastels zaključuje da su Internet mreže, mobilne mreže, već postojeće društvene mreže i ulični protesti doprineli u velikoj meri multimodalnoj mreži koja je dovela do egipatske revolucije. Prema oceni Alaguija (Allagui) i Kublera (Kuebler): „Ako smo o političkom liderstvu i građenju koalicija učili iz Ruske revolucije, o narodnoj inicijativi iz Francuske revolucije, onda su nam arapske revolucije u Tunisu i Egiptu pokazale moć mreža (Allagui i Kubler, prema Castells, 2018: 63).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Informatička civilizacija otvorila je put demokratiji i nastanku sajber prostora u okviru kog se umrežavaju i organizuju ljudi u cilju ostvarivanja raznih prava. Revolucionarnim otkrićem Interneta i razvojem društvenih mreža promenjena je uloga građana i medijske publike – umesto pasivne, publika postaje aktivna u širenju informacija i kreiranju značenja. Jedna od značajnijih prednosti onlajn sfere i društvenih mreža je omogućena interakcija između pripadnika različitih društava na globalnom nivou. Društvene mreže su otvorile prostor za participaciju, kako digitalnih domorodaca tako i digitalnih imigranata, u tokove značajnih političkih zbivanja. Mada su mnoga istraživanja pokazala da je sajberaktivizam rasprostranjen među omladinom u najvećoj meri.

Posredstvom Interneta i društvenih mreža, građani postaju kontrolori zvaničnih državnih institucija. Uočavanje nepravilnosti u radu institucija praćeno je i izveštavanjem građana posredstvom Interneta. Na taj način građani pozitivno utiču na širenje društvene svesti o značajnim pitanjima i problemima. Međutim, kada izveštavanje nije dovoljno, odnosno kada se ne može postići željeni efekat ili rešenje problema, građani se integrišu u onlajn grupe i organizuju na protest. Na taj način nastaju i umreženi društveni pokreti u cilju zaštite javnog interesa. Na primerima umreženih društvenih pokreta koji su predstavljeni u ovom radu, pokazana je njihova izuzetna efikasnost u radu. Umreženi društveni pokreti su nastajali najpre

deljenjem materijala na Internetu koji jasno ukazuju na društveni problem. Video snimci i fotografije su poslužili kao pokretači na akciju u okviru sajber prostora, nakon čega su se građani okupljali i organizovali na proteste na Trgovima i ulicama gradova.

Pokretač borbe za dostojanstvom u Tunisu bio je prodavac voća Muhamed Buazi, koji je izvršio samospaljivanje ispred zgrade vlade 2010. godine. Nakon toga, deljenjem na Internetu video snimka sa protesta izazvalo je reakciju Internet korisnika širom zemlje. Okupljanje i organizacija protesta posredstvom društvenih mreža, učinilo je da protesti budu omasovljeni na ulicama širom zemlje. Na identičan način započeta je i Islandska revolucija, kada je snimak gitariste Hordura Torfasona objavljen na Internetu, nakon čega se je hiljade ljudi priključilo protestu. Motiv protesta je bio, kao i u Tunisu, nezadovoljstvo vladajućom politikom. Kroz oba primera se može videti da je Internet pozitivno uticao na organizaciju protesta, na osnovu kojih je u Tunisu ustanovljena demokratija, dok je na Islandu ustanovljen novi ustavni poredak koji je pomerio granice predstavničke demokratije.

Na primeru terorističkog napada 11. septembra 2001. godine, najpre je vidljiva velika angažovanost građana prilikom izveštavanja o napadu. Građani su čak snabdevali profesionalne medije video materijalima i fotografijama. Međutim, uočene su i negativne posledice upotrebe multimedijalnih formata, odnosno masovni mediji su, kombinovanjem slike, zvuka i naracije uticali na predstavljanje rata protiv terora kao rata za slobodu i demokratiju. Građani su bili navedeni na razmišljanje da je rat legitiman i pravilan izbor. Sa druge strane su i teroristi koristili masovne medije kako bi opravdali napad, ističući da je napad bio odbrana od nastraja kulture Zapada. *Omladinski pokret 6. April* započeo je Egipatsku revoluciju okupljanjem 70.000 ljudi na Fejsbuk grupi. Osnivana grupa je imala funkciju da, u saradnji sa drugim Fejsbuk grupama, prikupi što veći broj demonstranata. Učinak je bio i veći od očekivanog, okupljanjem više od dva miliona ljudi na Trgu Tahrir u periodima protesta.

Internet sfera i društvene mreže su se pokazale veoma efikasnim za ostvarivanje zajedništva, odnosno pokretanja, okupljanja i organizovanja raznih društvenih pokreta koje zastupaju interese građana. S obzirom na to da režim ne može ograničiti umrežavanje ljudi posredstvom zatvorenih ili otvorenih grupa, pokazano je da su društvene mreže veoma pogodno sredstvo u cilju građanskog angažovanja u vezi sa ostvarivanjem značajnih prava - koja su prethodno potisnuta diktatorskim režimom. Na primerima je pokazano da su mnogi umreženi društveni pokreti rešili značajne društvene probleme. Od velike je važnosti kolektivna svest naroda o potencijalu Interneta i društvenih mreža u svrhu organizovanja umreženih pokreta, kako bi i u buduće novi umreženi društveni pokreti rešavali značajne probleme u zajednici.

LITERATURA

- Bajić, P. Đ. „Društveni pokreti u digitalnoj eri“. *CM: Communication and Media* 13, 44 (2018): 145–152.
- Bjelica, M. i Z. Jevtović. *Istorija novinarstva*. Beograd: Megatrend univerzitet primenjenih nauka, 2006.
- Bogdanović, J. „Građansko novinarstvo u Srbiji“. *CM Komunikacija i mediji* 8, 28 (2013): 67–88.
- Castells, M. *Moć komunikacije*. Beograd: Clio, 2014.
- Castells, M. *Mreže revolta i nade – društveni pokreti u doba interneta*. Beograd: Službeni glasnik, 2018.
- Castells, M. *The Network Society. A cross-cultural Perspective*. Edward Elgar, 2004.
- Đorđević, J. *Studije kulture: zbornik*. Beograd: Službeni glasnik, 2008.
- Gocini, Đ. *Istorija novinarstva*. Beograd: Clio, 2001.
- Grbavac, J. i V. Grbavac. „Pojava društvenih mreža kao globalnog komunikacijskog fenomena“. *Media, culture and public relations* 5, 2 (2014): 206–219.
- Grgić, H. i D. Mučnjak. „Fenomen društvenih mreža i njegova primjena u knjižnicama“. *Croatian Journal of Education* 17 (2015): 217–241.
- Jazić, A. „Medijski spektakl i destrukcija–estetika destrukcije i spektakularizacija stvarnosti: 11. septembar kao medijski fenomen“. *Međunarodni problemi* 64, 4 (2012): 532–535.
- Krolo, K. i I. Puzek. „Upotreba internetskih društvenih mreža i participacijske dimenzije društvenoga kapitala mladih na primjeru Facebooka“. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 23, 3 (2014): 383–405.
- Krstić, A. R. „Građansko novinarstvo – šanse i izazovi za novinarsku profesiju“. *CM Komunikacija i mediji* 6, 20 (2011): 97–115.
- Mitrović, Lj. *Geokultura razvoja balkana i savremena sociologija*. Novi Sad: Prometej, 2011.
- Petrović, D. „Od društvenih mreža do umreženog društva: jedan osvrt na makro mrežni pristup u sociologiji“. *Sociologija* 49, 2 (2007): 161–182.
- Saković, R., Terzić, M. R. „Upotreba društvenih mreža u hibridnom ratovanju“. *Vojno delo* 70, 7 (2018): 318–334.
- Stojadinović, M. „Transnacionalni društveni pokreti u eri Interneta: slučaj 'Avaaz'“. *Sociologija* 59, 4 (2017): 497–517.
- Šćepanović, I., Kliček, T., Šćepanović, V., Andevski, M. „Mladi i upotreba interneta“. U *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene*, 127–41. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, 2011.
- Štavljanin, D. *Balkanizacija Interneta i „smrt“ novinara*. Beograd: Čigoja, 2013.
- Tofler, A. *Treći talas*. Beograd: Prosveta, 1983.
- Vajdijanatan, S. *Antidruštvene mreže*. Beograd: Clio, 2018.

INTERNET AND SOCIAL NETWORKS: POWER OF NETWORKED SOCIAL MOVEMENTS

Summary

The information society requires new mechanisms for controlling government and injustice in order to be efficient. Social networks are powerful tools of the modern era, the use of which has contributed to the strengthening of civic awareness of the spread of influence through their platforms. Many examples in the world have shown how people gathered and organized protests through social networks in order to achieve basic civil rights. The Internet sphere has enabled the emergence of networked social movements that have proven to be very effective for achieving unity, respectively, starting, gathering and organizing various social movements for the purpose of solving significant problems and representing the interests of citizens. One of the main goals of this paper is to point out the democratic potential of the Internet and social networks. The paper first presents some of the previous researches related to the topic of the paper, then significant examples of networked social movements in the world are presented and analyzed.

Keywords: Internet, social networks, networked social movements, rebellion, democracy